

International Journal of Russian Studies

Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi

ISSN: 1307 - 3419, Ankara - TÜRKİYE

Volume 2/1 January 2009 p. 35-43

www.radtr.net

**DİĞER KÜLTÜRÜN” ÇEVİRİLERDE AKTARIM PROBLEMLERİ
ORHAN PAMUK’UN *KAR* ROMANININ RUSÇA’YA ÇEVİRİSİ ÜZERİNE...**

Sevinç ÜÇGÜL*

Summary

The article focuses on the main struggles of cultural taranslation, in particular the Russian translation of "SNOW" written by the Nobel prize winning Turkish author Orhan Pamuk. The challenges that emerge both during the translation and the process of reading of cultural details and sayings are briefly discussed. The author describes some of the national features of Turkish life, religion and traditions which could have negative influence on the reader's comprehension of the translated form of novel. The examples given by the author show the necessity of explanatory notes in order to improve Russian readers' understanding of cultural expressions and issues in order to appreciate the beauty of the novel and for a better understanding of the present-day reality of Turkish life.

Key Words: translation, Orhan Pamuk, cultural translation

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü / KAYSERİ.

Nobel edebiyat ödüllü Türk yazarı Orhan Pamuk, Rus okuruyla, bu ödülü almadan yıllar önce Türk dili ve edebiyatına beslediği yoğun ilgiyle tanınan Vera Feofanova'nın çevirdiği *Kara Kitap* (1990) adlı romanıyla buluşmuştur. Çevirmenin daha önceleri Türk edebiyatının mizah ustası Aziz Nesin'den bazı çeviriler yaptığı, Türk dili, edebiyatı ve kültürü ile yakından ilgilendiği hatta eserlerini çevirdiği yazarların bazılarıyla şahsen tanıştığı da bilinmektedir. Orhan Pamuk da eserinin kahramanına: "Alaaddin, bu Vera, seni Rusya'da meşhur edecek!"¹ derken bir anlamda Feofanova'nın bu yakınlığını tüm okurlarıyla paylaşmış olur.

Rusya'da Orhan Pamuk'a giderek artan ilgiye eserlerinin arka arkaya yapılan çevirileri tanıklık etmektedir. Fakat Pamuk'un popülerliğinin çok farklı kesimlerdeki Rus okurları arasında oluşturulmasına ve artırılmasına onun başarılı eserler yazması kadar usta çevirmenlerin katkısının da göz ardı edilmemesi gerekir. Çünkü Orhan Pamuk'un her kitabının yayımlanmasından sonra Rus basın yayınında yaygın bir şekilde yazılar yazılmaya ve eleştiriler yapılmaya başlanmaktadır. Son yıllarda Türkiye'de de akademik çalışmalarda Orhan Pamuk'un Rusçaya çevrilen ayrı ayrı romanların çeviri problemlerinin incelenmesi ve eleştirilmesi takip edilmektedir.²

2002 Ocak ayında yapılan ilk baskısından sonra 17 kez basılan *Kar*'ın 153 bin adede ulaşması bu ilginin Türkiye'deki en iyi göstergesidir. *Kar* romanı Rusça'ya 2006 yılında Apollinariya Avrutina tarafından çevrilmiştir. Roman, bu ilginin bir devamı olarak 2007 yılı mart ayında Amfora Media tarafından CD MP3 formatında audio-kitap şekline getirilmiştir. 20 saat 03 dakikalık CD, Aleksandr Vontov tarafından besteci İgor Istrov'un refakatiyle seslendirilmiştir. Fevkalade güzel bir şekilde yapılan bu çeviri, Rus okurları arasında Nobel Edebiyat Ödülü Komitesinin doğru bir seçimle usta bir yazarı tercih ettiği konusunda genel bir kanaat oluşturmuştur. Eserin Rusça çevirisinde çevirmenin, romanda tasvir edilen Kars şehrinin ve oranın taşralı vatandaşlarının saf ve sıradan havalarının, Türk halkının kendine özgü hallerinin, Türkçe'nin zengin anlam ve üslup özelliklerinin

¹O. Pamuk, *Kara Kitap* 10. Yıl Özel Baskısı, İstanbul, 2000, s. 19.

²Vkz. : Эрдем Эринч «СТАМБУЛ» Орхана Памука и некоторые проблемы перевода его на русский язык, Диалог культур – русский язык в культурном пространстве, Akademia Pomorska W Slupsku, Wschod-Zachod, 2007, Том 1, стр. 364,.

aktarılması gibi bazı konularda kelime ve anlamların tam karşılıklarını bulmada zorlandığı görülse de okuyucu arasında gördüğü ilgi, bunun üstesinden geldiğini göstermektedir. Çalışmamızda Avrutina'nın yaptığı çevirinin eleştirisi kesinlikle söz konusu değildir. Çünkü Orhan Pamuk gibi bir yazarın eserinin çevirisine soyunan bir çevirmenin kültür birikimi ve Türkçe'ye hâkimiyeti zaten tartışılmaz. Burada çeviride, alternatifler arasından söz konusu metindeki seçimlerin nedenleri ile bu seçimler aracılığıyla Türk yaşam tarzının ayrıntılarını Rus okuruna nasıl ve ne kadar aktarabileceğini tartışacağız. Hem Türkçe'ye hem de Rusça'ya aşina olan bizler için anlaşılır ve çözümler şeklinde olan pek çok konunun, Rus okuru için Orhan Pamuk'un tam olarak anlattığı, aktardığı haliyle anlaşılır olması da belki beklenemez. Burada asıl sorun çevirmenin nasıl çevirdiği değil, konunun ana dilde yazılan şekline yakın ve aynı zamanda yabancı okurlar için anlaşılır şekilde aktarılmasıdır. Kısaca yinelemek gerekirse sorun, yıllardır üzerinde tartışılan, çevirilerde "kültürel ve yerel dilin, dinî öğelerin" aktarılmasında yaşanan problemlerdir. Burada yine tekrar ediyorum, sorun asla çevirmenin tartışılması değil, çevirinin artık gelenekselleşmiş olan ve üzerinde yıllardır konuşulan problemlerini bir kez daha göz önüne getirmektir.

Edebî bir metnin bir dilden diğerine çevrilmesi konusunda zaman ve mekânın aktarılması ile yazarın millî ruhu yansıtması durumu gibi kendine özgü geleneksel problemleri her zaman gündemdedir. Bir çeviride içerikten taviz vermeme, düşüncenin edebî aktarımı, dilin orijinal ve geleneksel yapısı ne kadar iletilebilir gibi sorular tartışılırken bir husus da göz ardı edilmemelidir: Bir çeviri 'diğer'inin her şeyini aktarmaktır. Bu yüzden çeviride her zaman kültürler arası düzeyde birbirine akan ve meta üslup ve yöntem kullanımıyla gerçekleştirilen taze, güncel ve diri bir bağ vardır. Çeviride farklı içeriklerde kullanılan fakat millî özelliği aksettiren hususlar titizlikle dikkate alınmalıdır. Özellikle gelişmiş dillerin birinden diğerine yapılan çevirilerde orijinale yakın anlamı bulmak çok büyük bir sıkıntı yaratmamaktadır. Buna rağmen toplumun farklı konulardaki fertlerini bir araya getirebilen, onların birliğini ve ulus olmalarını sağlayan, ruhunu yansıtan ve kendine has olan özelliklerini, gelenek ve göreneklerini aktarma konusu çok önemlidir. Çeviri metinlerde, metnin ve dilin kendine özgülük durumunun

aktarılması sorun haline geliyorsa bu durumda çevirmenin karşı dile ve onun yarattığı kültüre hâkimiyetine dönüp ona sorular yönelmek gerekmektedir.

Çevirinin temel problemi her zaman güncelliğini korumaktadır: Neyi çevirmeli? Düşünceyi mi yoksa söyleneni mi? Bu soruya seçeneklerden birinden yana olarak kolayca cevap veremeyiz. Burada önemli olan bu cevabın ikisinin ortasında olan ‘altın halka’yı bulmaktır. İşte bu ‘ortayı bulma’, çevirmenin maharetini ve karşı kültür hakkındaki birikimini göstermektedir.

Yapılan her edebî çeviride metnin tamamı için geçerli olmasa bile herhangi bir ya da birkaç yerinde çevirmenin muhakkak bir takım ikilemler karşısında kaldığı durumlar vardır: “Metni olduğu gibi mi çevireyim?..” Bu tercih edilirse yazarın dilini, anlatımının ruhunu bozmadan aktarmak mümkündür. Ama çevrilen dilde orijinalliğin tadı ne kadardır? Çeviride izlenecek diğer bir yol ise, zorda kalındığında orijinal anlatımdan taviz vererek yazarın dilini değil, aktarma yapılan dilin ruhunu metne taşımak, “*kelimenin asıl anlamından bilerek uzaklaşarak aslında ona daha yakın olma çabasına*”³ girmektir.

Bir eseri yazıldığı dilde/ana dilinde okuyabilen okurun aynı eseri kendi dilinde okuması durumunda eşdeğer bir tadı alıp almadığı her zaman tartışılabilir konulardandır. Yazarın anlattıklarının ana dilli okura kolayca akışını metnin dokusunun arka planında yer alan sahnenin tanıdık olması, metinde anlatılanların okurun da parçası olduğu ve süren bir yaşam tarzının parçası olması ve kültürel birikimle beslenerek tamamlanması gibi hususlar sağlamaktadır. Anadilli eserde yazarın ima ettiği veya değindiği detayların açıklanmasına, anlaşılabilirliği sağlayacak açıklamalara gidilmesine gerek kalmaz. Dil, tarih, halkın gelenek ve görenekleri gibi çoğu konu, ana dilli yazarla ana dilli okurun birleştiği ortak noktalar. Bu sıralanan hususların yabancı okur için çoğu zaman tanıdık olmaması, edebî eserin tarihî, millî, dinî ve siyasî konularda kendine özgü olması ve tarihî derinliklere inen kökleri, örneğin metinde dilin muhafazakâr katmanında yer alan deyim, atasözü ve vecize niteliğindeki kullanımların bulunması yabancı bir okur için anlaşılır olmadığı gibi özel açıklamayı ve bazen benzetmeyle birlikte bir açıklamayı gerektirmektedir.

Orhan Pamuk’un *Kar* romanında bu türden açıklamaları isteyen pek çok kullanım

³ Влахов С., Флорин С., *Непереводимое в переводе*, Москва, 1980, s.5

vardır. Bu kanaati romanın Rusça ve Türkçe metinlerini okuyup karşılaştırdığımız ve romana hem Türk hem de Rus okuru penceresinden bakabildiğimiz için söyleyebiliyoruz.

Kar'ın çevirisinde bir Rus okurunun eseri okurken veya okuduktan sonra zihninde canlandıramayacağı hususlar üzerinde tartışmaya çok basit bir örnekle başlayabiliriz. Romanda "...çayhaneye gidip gitmemek konusunda takıntılı işsizler" (s.18), çevirisinde ise «...безработные, решавшие, идти в чайную или нет...» (с.22) denmektedir. Rus okuru çayhane kelimesinin tam anlamıyla bir mekân olarak ne anlama geldiğini bilemeyeceğinden, buranın sadece çay içilip çıkılan bir yer olduğunu düşünebilecektir. Oysa çayhanenin çoğunlukla işsizlerin gittiği, vakitlerini okey, tavlâ ya da kâğıt oynayarak, birbirleriyle sohbet ederek geçirdikleri, dahası buralarının kadınların giremediği bir yer olduğunu bilmesi çevirmenin iletceği bir dip not olmadan mümkün değildir. Rus okuru doğal olarak çayhanenin, çay içmenin ötesinde bir yer olduğunu, sadece erkeklerin gittikleri, boş vakitlerini geçirdikleri, çay içmenin yanı sıra çeşitli oyunlar oynadıkları bir yer olduğunu satırların arasından göremez.

Konu ile ilgili örnekler için diğer bir paragrafa baktığımızda; "*Çok doğru söylediniz hocam, elinizi öreyim.*" (s. 45), "*Вы очень правильно сказали, учитель, хочу поцеловать вашу руку*" (с. 55) cümlesiyle karşılaşılmaktadır. Türk ailelerinde el öpme veya öptürme geleneğini Rus okurlar ne kadar anlayabilirler? Türk kültüründe büyüklerin elinin öpülüp alınâ değdirilmesi işi, acaba Rus okurları için kendi kültüründe yetişmiş bir hanımefendinin elini öpmekle eş değer anlamda mıdır?

Diğer bir örnek de "*Gözümüz aydın, beyefendi! Memlekete, millete hayırlı olsun!*" (s. 173) gibi Türkçe'ye özgü tipik bir ifadenin Rusça'ya "*Поздравляю всех вас! Да здравствует страна и государство!*" (с. 216) şeklinde çevrilmesi, çeviride başka bir alternatif düşünüle bilinir miydi, sorusunu ortaya çıkarır.

Türk edebiyatında dönem ayırımı olmaksızın her edebî eserde dinî simgelere, yaşamın vazgeçilmez bir parçası gibi yerine getirilen ibadet ve inancın bir yansıması olan davranış biçimlerine rastlanmaktadır. Türkiye'de tarih boyunca yönetim şekli ne olursa olsun din ve inanç, millî ve ailevi bütünlüğün bir parçası gibi her zaman var olmuş, korunmuş ve kuşaktan kuşağa aktararak yaşatılmıştır. Son yıllarda Türkiye'nin gündemini uzun tartışmalarla meşgul eden, aslında derin dinî ve geleneksel kökenleri olan

ve kadının hem ailedeki hem de toplumdaki konumuna bağlı izler taşıyan başörtüsü polemiği Türk aile yapısına, örf-âdetlerine aşına olmayan birisini şaşkınlığa düşürebilir. Orhan Pamuk *Kar*'da Türkiye'nin doğusundan, Kars şehrinin sakinlerden bahsederken ve bu bölgenin muhafazakâr bakışını tasvir ederken defalarca bu dinî simgeye yönelir. Romanda intihar eden başörtülü kızdan bahsederken şöyle der: “*Başörtüsü takmayı annesinden, ailesinden görmüştü belki kız, ama bunu siyasal İslam'ın bir simgesi olarak benimsemeyi okuldaki yasaqçı yöneticilerle direnişçi arkadaşlarından öğrenmişti*” (s.22). Bu cümle çeviride “*Возможно, надевать платок она научилась у матери, в семье, но считать это политическим символом ислама она научилась у своих упрямых подруг и у институтского начальства, запрещающего платок*” (с. 27) şeklindedir. Romanın ilerleyen sayfalarında bu kızın çevresinde meydana gelen ve intihara kadar giden olaylara bir göz atılırsa enstitüye başörtülü girmemesi konusunda polisin uyarısına, anne babasının baskısına rağmen başörtüsünü açmama konusundaki direnişine, okuldan atılması ile ilgili tehditlere rastlanmaktadır. Burada çok doğal olarak çevirmenin metnin tercümesinin ötesinde kalan ve metnin arka planını oluşturan toplumsal birikimleri aktarması ne kadar mümkün olabilir? Aktarma sırasında bunu fark eden çevirmen, kimi zaman bir takım kısa açıklamalara yönelmişse de kimi zaman sadece metni çevirmekle yetinmek durumunda kalmıştır.

Romanda, Türkiye’de başörtüsü konusunda daha muhafazakâr kesimlerin kullandığı ve siyasî bir simge olarak bahsedilen ‘çarşaf’ın yer alması da dikkatleri çekmektedir. *Kar* romanında birkaç kez ‘kara çarşaf’ kelimesine rastlanılmaktadır: “*Bu eserde kara çarşaf içerisindeki bir genç kızımızın uyanışı ve sonunda başını açıp sahnede çarşafını yakması anlatılıyordu*” (s. 26). Bu cümle çeviride «*В этом произведении рассказывалось о пробуждении нашей молодой девушки, носившей чёрный чаршаф, и о том, как она в конце снимает его с головы и сжигает*», -- *сказал он*» (с. 32) şeklindedir. Çeviri metne dikkat edildiğinde çevirmenin çok isabetli bir kararla ‘çarşaf’ kelimesini olduğu gibi bıraktığı ve bu kavramı Rus okurunun egzotik bir yaklaşımla algılaması gerektiğini düşündüğü fark edilir. Ancak çevirmen bir dipnotla çarşafın nasıl bir giysi olduğunu da açıklamaktan geri durmamıştır. Orhan Pamuk’un romanın ilerleyen sayfalarında kullandığı ve Türk kadınlarının dinî inançlarının seviyesine hatta türüne göre taktıkları başörtüsü çeşitlerinin arka arkaya sıralanmasının Rus okurlarına ne derecede aktarılacağı

tartışılabilir bir kullanımdır: “Şimdiyse çarşafllar, başörtülüler, türbanlılar dolduruyor Kars sokaklarını, diye eklemişti Muzaffer Bey”. (s. 26) Bu cümle çeviride şöyle aktarılmıştır: “А сейчас девушки в чаршафах, косынках, в повязках заполнили улицы Карса”, “...добавил Музаффер-бей.” (с. 32) Bir Türk okuru için başörtüsü çeşitlerinin arka planı çok açık olsa da bir Rus okuru için bu konu bir araştırma yapmayı gerektirebilir.

Romanda her Müslüman gibi Türklerin de abdest alıp namaz kılması gibi ibadet ya da ibadete hazırlık biçimlerinden de söz edilmektedir. Şöyle ki: “Teslime adlı kız... abdestini alıp, namazını kılıp...” (s. 22). Çeviri metinde bu cümle “... девушка по имени Теслиме... совершила омовение и намаз...” (с. 27) şeklinde aktarılır. Olup bitenler metnin çevirisinde birebir aktarılsa bile, sıradan Rus bir okurunun, bir ibadet biçimi olarak Müslümanların günde beş vakit namaz kılması, namazın kılınış ve abdestin alınış şekil ve yeri gibi bütünüyle dine ait özel bilgi gerektiren durumları tam olarak anlayabilmesi zor mümkün olmayabilir.

Rus okurları *Kar*'da yer alan herhangi bir paragrafta Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ismi, kendisi için tanıdık olduğundan özel bir açıklama istemezse de örneğin Selçuklular dönemi hakkında zayıf bir tahminde bile bulunamayabilir. Metnin tamamını anlamak içinse derin bir tarihî bilgiye ihtiyaç duyabilir. Ancak bu konu hakkında geniş bir bilgiyi aktarmak çevirmenin görevi değildir. “Atatürk Caddesinden yürüyüp... Selçuklular zamanından kalma kalenin ve tarihî yıkıntılardan ayrılamayacak gecekonduların üzerine sanki sınırsız bir zamana yayılarak yağın karı kendinden başka hiç kimse fark etmiyormuş gibi hissedince gözleri doldu.” (s. 24) “Он прошёл по проспекту Атаюрка...; был растроган, ...что никто, кроме него, не замечает снега, падающего ... на лачуги... и на крепости, оставшиеся со времён Сельджуков...” (с. 29).

Türkiye'nin siyasî durumunun da konu edindiği *Kar*'da PKK kelimesi de birkaç yerde dikkati çekmektedir: “Yıllar sonra ülkesine geri dönen bir siyasal sürgün olduğu ve – hiç konuşulmasa da – PKK'lı gerillaların varlığı bir şekilde hissedildiği için Ka karşı çıkmadı.” (s.16) “Ка (имя героя – С.У.) не стал возражать, поскольку был политическим ссыльным... а ещё потому, что ... вокруг ощущалось присутствие партизан из РПК.” (с.19). Resmi kaynaklarda PKK'dan ve yanlılarından ‘terörist’,

‘ayrılma taraflısı’ ve ‘aşırı’; ‘террорист, сепаратист, экстремист’ diye bahsedilirken Orhan Pamuk’un romanında onlardan bahsederken seçtiği kelimeler dikkati çekmektedir. Burada Rus basınının Çeçenler için olumlu bir anlam taşıyan ‘partizan’ kelimesini değil de menfi anlamı öne çıkan ‘bölücü’ kelimesini kullanıldığına bakılırsa, çevirmenin ‘gerilla’yı ‘партизан’ diye aktarması bir tercihi göstermektedir. Ancak çevirmen burada ‘gerilla’ yerine olumlu bir anlam taşıyan ‘partizan’ kelimesini tercih etmiş olsa da romanın bir başka yerinde Lacivert için ‘terörist’ kelimesini kullanmaktadır. “*Namlı İslamcı terörist Lacivert şehrimizde diyorlar.*” (s. 32) “*Говорят, что в нашем городе находится известный исламский террорист Ладживерт...*” (с. 40). Ama bu kelime romanın orijinalinde de ‘terörist’ şeklindedir. Burada çevirmenin çeviri sırasındaki kelime seçimleri tartışıla dursun önemli olan yazarın ve okurun söz konusu kelimelere bakışıdır.

Romanın Rusça’ya çevirisinde az da olsa bazı kelimelerin göz ardı edildiği de izlenmektedir. Fakat çeviride karşılığı olmayan ifadeler grubunda yer alan bu kelimelerin çevrilmesi mümkün olmadığı gibi, onun yerine kullanılacak kelime, aktarılmak istenen anlamı dolduramayabilir. Mesela, ‘ulan’, ‘herif’, ‘hâşâ’ vs.

Diğer bir tespit ettiğimiz husus da çevirinin imkânları zorlanarak anlamın gerektiği şekliyle aktarılamamasıdır. Bu durumda doğal olarak bir üslup ve anlam kaybı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ‘estağfurullah’ kelimesinin ‘Ну что вы!’, ‘yuhalamanın’ ‘крики’, ‘ibne’nin ‘гомосексуалист’, ‘ibadet etme’nin ‘молиться’ ile karşılanmasında bu zorluk gözlemlenebilmektedir.

Sonuç olarak Türk romanını Rus okurları ile buluşturan çevirmen, bahsi geçen tüm zorluklara rağmen olabildiğince Türk yaşam tarzındaki manevi ve psikolojik ruh halini karşı dile ve kültüre aktarmayı başarmış denilebilir. Burada yazarın kayıtsız şartsız edebî dehası kadar çevirmenin üstün başarısının hakkı verilmelidir.

Bibliyografya

Pamuk, Orhan, *Kar*, İletişim Yay., İstanbul, 2002.

Pamuk, Orhan, *Kara Kitap*, İletişim Yay., İstanbul, (10. Yıl Özel Baskısı), 2000.

Влахов С., Флорин С., *Непереводимое в переводе*, Москва, 1980.

Диалог культур – русский язык в культурном пространстве, Akademia Pomorska W
Slupsku, Wschod-Zachod, Tom 1, 2007

Памук, Орхан, *Снег*, Амфора, 2006.